

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในชาดก
ผู้วิจัย	: พระมหาธีระ ขนฺติธโร (รอดประพัฒน์)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระหัตถ์ กิตติคุณ โท, ดร. : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรพงษ์ คงสัตย์
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในชาดกมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดกของพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาการบำเพ็ญขันติบารมีในพระพุทธศาสนา (๓) เพื่อศึกษาวิธีการประยุกต์ใช้ขันติบารมีในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ผลการศึกษาพบว่า

แนวคิดเรื่องบารมีและชาดกในพระพุทธศาสนา กล่าวตามความหมายระหว่างบารมีและชาดก คำว่าบารมี คือ การบำเพ็ญสะสมบุญเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ ส่วนชาดกเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ โดยการบำเพ็ญบารมีก็มีความแตกต่างกันออกไปและประเภทที่ได้รับก็มีความแตกต่างกันด้วย เพราะโดยความสำคัญของชาดก คือ เพื่อใช้สอนธรรมะ เพื่อศึกษาธรรมะด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อแก้ความสงสัยของพุทธศาสนิกชน มี ๒ ประเภท คือ ชาดกในนิบาตกับชาดกนอกนิบาต และชาดกทุกเรื่องจะมีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ (๑) บรรยายเรื่องคือบทนำ จะกล่าวถึงมูลเหตุหรือที่มาของชาดก (๒) อคตินิทาน หรือชาดก หมายถึงเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่า (๓) ประชุมชาดก ประมวลชาดกเป็นเนื้อความตอนสุดท้ายของชาดก กล่าวถึงบุคคลในชาดก ว่าผู้ใดกลับชาติเป็นใครบ้างในปัจจุบันกาล

การบำเพ็ญขันติบารมีในพระพุทธศาสนา โดยมีลำดับความเป็นมาของการบำเพ็ญขันติบารมีของโพธิสัตว์ในชาดกที่ยาวนาน ซึ่งโดยความหมายของขันติบารมี คือ ความอดทนต่อสิ่งต่างๆ และที่สำคัญเป็นเรื่องราวที่ถูกบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกทั้งที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกการบำเพ็ญขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดกนั้นสอนให้บุคคลในปัจจุบันได้เห็นคุณค่าและประโยชน์ที่จะได้รับจากการบำเพ็ญขันติบารมี ลำดับเรื่องราวการบำเพ็ญขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดก มี ๒ ประเภท คือ อนิยตโพธิสัตว์และ (๒) นิยตโพธิสัตว์ ในส่วนของระดับ

ชั้นดีบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดกที่แตกต่างกัน คือ ชั้นดีบารมีขั้นต้น ชั้นดีอุปบารมีขั้น และชั้นดีบารมีขั้นสูงสุด ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงชั้นดีบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดก อันจะมีคุณค่าของชั้นดีบารมีช่วยขจัดโทสะ การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง มีอำนาจและวาสนาดีเป็นที่นับถือทางสังคม แต่ในความเป็นจริงแล้ว จุดมุ่งหมายของพระโพธิสัตว์ต่อการบำเพ็ญบารมีก็เพื่อสะสมบุญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า แต่บุญนั้นก็สะสมไว้เพื่อให้ตนเองได้รับความสุข ความเจริญในการพัฒนาและดำเนินชีวิตของตนเองและผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

การประยุกต์ใช้ชั้นดีบารมีในการพัฒนาชีวิต กล่าวคือ การนำชั้นดีบารมีไปพัฒนาชีวิตสามารถพัฒนาได้ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ในด้านจิตใจนั้นจะต้องสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้น ส่วนทางด้านร่างกายจะต้องมีการดูแลรักษาสุขภาพกายให้แข็งแรงอยู่เสมอ เพราะสิ่งเหล่านี้มีผลต่อชั้นดีบารมีกับการรักษาศีล ๕ ในสังคมไทยเพื่อสกัดกั้นการล่วงละเมิดศีล ๕ สำหรับการประยุกต์หลักชั้นดีบารมีไปใช้ในชีวิตประจำวัน คือ การพิจารณาสิ่งที่เกิดขึ้นในทุกวันๆ แก่ร่างกายและจิตใจของเราไม่ให้อ่อนแอ เพราะโทษแห่งการขาดชั้นดีบารมีนั้นสร้างความเดือดร้อนและเสียหายแก่ตนเองและผู้อื่น เช่น ความโทสะ ทำให้ทำร้ายร่างกายของผู้อื่นได้ เป็นต้น เมื่อสามารถบำเพ็ญชั้นดีบารมีธรรมได้แล้วก็จะได้รับประโยชน์ของชั้นดี ๖ ประการกล่าว คือ (๑) ทำให้เป็นคนหนักแน่น ไม่อ่อนแอ ไม่ท้อถอย กล้าเผชิญชีวิตทุกชนิดได้ (๒) ทำให้บุคคลมีมารยาทที่ดีงาม ไม่วุ่นวาย มักโกรธ (๓) ความอดทนช่วยพัฒนาคนให้เป็นบัณฑิต เป็นคนมีเสน่ห์น่ารัก (๔) ความอดทนเป็นบ่อเกิดของศีล สมาธิ และปัญญา (๕) ความอดทนเป็นเครื่องมือตัดต้นเหตุของความชั่วทั้งหลาย และ (๖) ความอดทนช่วยให้บุคคลประพฤติพรหมจรรย์บรรลุธรรมได้รวดเร็ว ดังเช่นที่ได้ปรากฏการบำเพ็ญชั้นดีบารมีในชาดกของพระโพธิสัตว์ ผู้ปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล

Thesis Title : A Study of Khantiparami of Bodhisatta in Jataka Stories

Researcher : Phramaha Treera Khantidaro (Roudphapat)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Hassadee Kidtinando, Ph.D.

: Assist. Prof. Dr. Suraprong Kongsat. Ph.D.

Date of Graduation : 27 March 2013

ABSTRACT

A Study of Khantiparami of Bodhisatta in Jataka Stories aimed to (1) study the concept of tolerance perfection of Bodhisatta or Buddha-To-Be in Buddhism (2) to investigate the conduct of tolerance perfection in Buddhism, and (3) to explore how tolerance perfection can be applied for better quality of life. The study showed the following results.

The concept of tolerance perfection of Bodhisatta or Buddha-To-Be in Buddhism. The word Parami refers to accumulative meritorious acts performed by Bodhisatta or Buddha-To-Be , whereas the word Jataka means stories of Bodhisatta who had performed various different meritorious acts in the past lives. The significance of Jataka stories is that the stories can be used in explaining the teachings of Lord Buddha to make it more interesting and understandable. The Jataka stories are classified into two types: Inside Nibata and outside Nibata. Every story consists of three elements: (1) Introduction, (2) Stories in the Past, and (3) Conclusion.

The conduct of tolerance perfection in Buddhism. There was a series of stories involving Bodhisatta conducting tolerance perfection in the former lives to demonstrate the value and significance of being tolerant. The series or chronological order of the stories were of two types: (1) Anitaya Bodhisatta and (2) Nitaya Bodhisatta. There were three levels of tolerance

perfection of Bodhisatta: (1) Basic, (2) Intermediate, and (3) Supreme, depending on individual efforts. The important value of tolerance perfection practice is to remove or reduce greed, anger, and delusion leading us to a happier and healthier life.

Applications of tolerance perfection in developing the quality of life. The practice of tolerance perfection can be applied both to body and mind making us more tolerant and stronger toward unfavorable or difficult conditions, such as cold, hot weather, or in observing the Five Precepts. It also makes us more tolerant toward other people's behaviors, in order to avoid hurting or harming them. In short, the practice of tolerance perfection for developing the quality of life allows us to gain six benefits: (1) strong and determined mind, (2) good behaviors, (3) charming and pleasant personality, (4) cultivation of precepts, concentration, and wisdom, (5) eradicating the root causes of all evils, and (6) easier and quick spiritual enlightenment, such as in the case of Bodhisatta.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา โดยศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาชั้นดิมารมีของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในชาดก และสำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย ด้วยความเมตตา อนุเคราะห์ช่วยเหลือสนับสนุนจากบุคคลหลายๆฝ่าย ที่ให้คำแนะนำแสดงความคิดเห็น ตรวจสอบ แก้ไขปรับปรุงด้วยดีตลอดมา เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้มีพระคุณทั้งหลายจึงได้จารึกชื่อไว้ ดังนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์หัตติ กิตฺตินนฺโท, ดร. ประธานกรรมการที่ควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรพงษ์ คงสัตย์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้มีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์ และขอกราบขอบพระคุณอุปัชฌาย์อาจารย์ที่ทำการอุปสมบทให้แก่ข้าพเจ้า ตลอดจนเพื่อนๆ สหธรรมมิกรร่วมรุ่นทุกรูป ที่คอยช่วยเหลือให้คำแนะนำและเป็นที่กำลังใจด้วยดีเสมอมา

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ คงไม่มีโอกาสที่จะสำเร็จลงได้อย่างแน่นอน หากไม่มีคณาจารย์เพื่อนนิสิต สหธรรมมิกทุกท่าน และห้องสมุดมหาวิทยาลัย ผู้วิจัยก็ต้องขอขอบพระคุณและอนุโมทนาไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย คุณงามความดีอันเกิดจากการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอน้อมบูชาคุณพระศรีรัตนตรัยคุณครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ บิดา มารดาผู้ให้กำเนิด และผู้สนับสนุนทุนการศึกษาด้วยความดีอันเกิดจากการทำวิทยานิพนธ์นี้ จงเป็นพลังส่งเสริมเพิ่มพูนบุญบารมีให้โยมบิดา มารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ตลอดจนผู้ที่มีอุปการคุณที่ได้ช่วยเหลืออุปถัมภ์ทุกคน จงมีแต่ความสุข ความเจริญ อายุยืนยาวตลอดไป

พระมหาธีระ ขนฺติชโร (รอดประพัฒน์)

๒๗ มีนาคม ๒๕๕๖

เรื่อง	สารบัญ	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย		ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		ค
กิตติกรรมประกาศ		จ
สารบัญ		น
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ		ซ
บทที่ ๑ บทนำ		๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา		๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย		๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย		๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ		๔
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย		๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง		๕
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย		๑๑
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ		๑๒
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในชาดกของพระพุทธศาสนา		๑๓
๒.๑ แนวคิดเรื่องบารมีในพระพุทธศาสนา		๑๓
๒.๑.๑ ความหมายของคำว่าบารมี		๑๓
๒.๑.๒ ลักษณะของบารมี		๑๓
๒.๑.๓ ประเภทของบารมี		๑๕
๒.๒ แนวคิดเรื่องชาดกในพระพุทธศาสนา		๒๐
๒.๒.๑ ความหมายของคำว่าชาดก		๒๐
๒.๒.๒ ความสำคัญของชาดก		๒๒
๒.๒.๓ ประเภทของชาดก		๒๖

๒.๒.๔ องค์ประกอบของชาดก	๒๖
๒.๓ ความหมายและแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์	๒๗
๒.๓.๑ ความหมายคำว่าพระโพธิสัตว์	๒๗
๒.๓.๒ แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์	๓๑
๒.๔ ขบวนการพัฒนาสู่ความเป็นพระโพธิสัตว์	๓๓
๒.๔.๑ อุดมการณ์ของพระโพธิสัตว์	๓๓
๒.๔.๒ หลักการของพระโพธิสัตว์	๓๕
๒.๕ การตั้งเวลาให้ไปสู่เป้าหมายแห่งการเป็นพระโพธิสัตว์	๓๘
๒.๖ ผลการปฏิบัติตามหลักการของพระโพธิสัตว์	๔๐
๒.๗ สรุป	๔๒
บทที่ ๓ การบำเพ็ญขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดก	๔๔
๓.๑ ความหมายของขันติบารมี	๔๔
๓.๑.๑ ความหมายขันติบารมีในพระไตรปิฎก	๔๔
๓.๑.๒ ความหมายขันติบารมีในอรรถกถา	๔๕
๓.๑.๓ ความหมายของขันติบารมีทั่วไป	๔๗
๓.๒ ลักษณะและปัจจัยที่ก่อให้เกิดขันติบารมี	๔๙
๓.๒.๑ ลักษณะของขันติบารมี	๕๐
๓.๒.๒ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดขันติบารมี	๕๑
๓.๒.๓ โทษแห่งการขาดขันติบารมี	๕๓
๓.๒.๔ ประโยชน์ของขันติบารมี	๕๕
๓.๓ การบำเพ็ญขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดก	๕๖
๓.๔ คุณลักษณะของขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดก	๕๙
๓.๕ ประเภทขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดก	๖๔
๓.๕.๑ พระนิยตโพธิสัตว์	๖๕
๓.๕.๒ พระอนิยตโพธิสัตว์	๖๕
๓.๖ ระดับขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดก	๖๘
๓.๖.๑ ขันติบารมีขั้นธรรมดา	๖๙
๓.๖.๒ ขันติบารมีขั้นกลาง	๗๐

๓.๖.๓	ขันติবারมีขั้นสูงสุด	๓๑
๓.๗	การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงขันติবারมีของพระโพธิสัตว์ในชาดก	๓๕
๓.๘	คุณค่าของขันติবারมีของพระโพธิสัตว์ในชาดก	๓๖
๓.๙	จุดมุ่งหมายของพระโพธิสัตว์ต่อการบำเพ็ญบาร์มี	๓๘
๓.๑๐	เป้าหมายของการบำเพ็ญบาร์มีในชาดก	๓๙
๓.๑๑	สรุป	๘๐
บทที่ ๔	การประยุกต์ใช้ขันติบาร์มีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต	๘๒
๔.๑	การประยุกต์หลักขันติบาร์มีไปใช้ในชีวิตประจำวัน	๘๒
๔.๑.๑	ขันติบาร์มีช่วยจัดโลกะในชีวิต	๘๒
๔.๑.๒	ขันติบาร์มี ช่วยจัดโทสะในชีวิต	๘๔
๔.๑.๓	ขันติบาร์มี ช่วยจัดโมหะในชีวิต	๘๕
๔.๒	การนำขันติบาร์มีไปพัฒนาชีวิต	๘๖
๔.๒.๑	ขันติบาร์มีกับการพัฒนาชีวิตด้านการรักษาศีล	๘๖
๔.๒.๒	ขันติบาร์มีกับการพัฒนาชีวิตด้านการศึกษา	๙๑
๔.๒.๓	ขันติบาร์มีกับการพัฒนาชีวิตด้านการประกอบอาชีพ	๙๓
๔.๒.๔	ขันติบาร์มีกับการพัฒนาชีวิตด้านสังคม	๙๔
๔.๒.๕	ขันติบาร์มีกับการพัฒนาชีวิตด้านเศรษฐกิจ	๙๘
๔.๓	สรุป	๙๘
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อข้อเสนอแนะ	๑๐๑
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๐๑
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๐๔
บรรณานุกรม		๑๐๕
ประวัติผู้วิจัย		๑๑๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรไทย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในโอกาส เถลิงพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๕ เรียงตามคัมภีร์ ดังต่อไปนี้

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
อง. ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ช.ธ.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมฺมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ช.ชา.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทสกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ช.ชา.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทุกกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ช.อป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ช.พุทธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)
ช.จริยา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จริยาปิฎก	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภ.สง.	(บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณิปาติ	(ภาษาบาลี)
อภ.สง.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ที.ม.อ. (ไทย) =	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
จุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) =	จุททนิกาย	ทุกนิบาตชาดก	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
จุ.พุทธ.อ. (ไทย) =	จุททนิกาย	มธรรตถวิลาสินี	พุทธวังสอรรถกถา	(ภาษาไทย)
จุ.จริยา.อ. (ไทย) =	จุททนิกาย	ปรมัตถทีปนี	จริยาปิฎกอรรถกถา	(ภาษาไทย)

(๒) การระบุหมายเลขย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.ม. (บาลี) ๑/๑/๑ หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑ หน้า ๑ การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ส.บ. (ไทย) ๑/๑/๑. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย จันทรวารวรรค เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑ หน้า ๑

ส่วนการอ้างอิงอรรถกถา ภาษาบาลีจะแจ้งชื่อคัมภีร์/เล่ม/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สิ.อ. (บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สิลกขนุชวคคอฏฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐